

Om lånorden i runödialekten

av

Paul Ariste.

Under de århundraden de estlandssvenska dialekterna och det estniska språket levt sida vid sida ha de haft en betydande inverkan på varandra. Detta ömsesidiga inflytande yttrar sig främst i talrika lånord. Över lånorden i de estlandssvenska dialekterna finns det gott om anteckningar redan hos A. O. Freudenthal-H. A. Vendell i Ordbok öfver de estländsk-svenska dialekterna = OESvD (Helsingfors 1887), hos H. Vendell i Ordbok över de östsvenska dialekterna = OÖSvD (Helsingfors 1904-), hos V. E. V. Wessman i Samling av ord ur östsvenska folkmål = SA (Helsingfors 1932-) och i andra arbeten om de östsvenska dialekterna. Även en självständig undersökning över detta ämne har publicerats av R. Saxén, Finska lånord i östsvenska dialekter = FLÖD (*Nyare bidrag till kännedom om de svenska landsmälen och svenskt folkliv* XI 3, Stockholm 1895—1898), där lånord ur såväl finskan som estniskan behandlas. Intressanta etymologiska anteckningar speciellt angående runödialekten finnas i Vendells arbete "Runömålet. Ordbok" (*Nyare bidrag till kännedom om de svenska landsmälen* osv. II 26, Stockholm 1886). När undertecknad bläddrade i sistnämnda arbete, föll honom i ögonen ännu några estniska lånord i runödialekten, vilka ännu inte etymologiskt klarlagts. Härnedan vill jag hämta fram dessa ord.

arvast 'några få' < *harva* 'selten, spärlich, undicht, dünn, nicht schnell auf einander folgend'; på Ösel och Dagö *mõni arväst* 'några få' (se *Svio-Estonica* 1939, s. 156).

kiunota 'grymta' (prof. Wieselgrens uppteckningar 1939) < *kiunama, kiunuma* 'winseln, stöhnen, quieken, knarren (von ungeschmierten Rädern)'; OESvD känner från Gammalsvenskby och Vippal *kiün* 'Tjuta'.

korat 'fan' (P. Wieselgrens uppteckningar): *æin goaŋa hav ga^l korat levd pa æisle* < *kurat* 'Teufel', *vana kurat* id.

kupits 'rämärke' < *kupits* 'Erdhügel oder Steinhaufen (zur Bezeichnung der Grenze)'.

kuar 'karda' (verb och substantiv) < *kaarima* 'kratzen (Wolle)'.

lodja (best. f.) 'båt' (prof. Wieselgrens uppteckningar 1939) < *lodi*, gen. *lodja*, *lodja*, gen. id. 'Bording, grosses Boot, Fährboot, Floss, kleines Boot mit flachem Boden'.

mus 'kyssa', OESvD *müsu* 'Kyss' (NW) < *musutama* 'küssen, schmatzen, schnalzen' osv.

mæla 'stor borrh, brukad vid fabricering av hjulnaf' < *möll* 'Nabenbohrer'. Se även FLÖD 173; OESvD s. v. *möll*; SA s. v. *möll*.

nikutus 'namn på en fjäder i bösslåset' < *nikutus*, *nikutes* 'Nicken, Knicken, Beugen'.

nolpos 'lake' (T. Gärdströms uppteckningar i prof. Wieselgrens ägo) < Jämaja på Ösel *nolbüs*, *mustakkas al kalà*, *ümargune jummis pê*, *pēnine kihà*; *meri ärjä mōdi*, *agà lühēm pê*; Jaani på Ösel *nołgüz* 'cottus scorpius', kanske också 'onos cimbricus'; Wiedemann *nolgus*, *noldus* 'ein Fisch' = *merehärg*, d. v. s. 'cottus', „vielleicht“ 'Cottus Scorpius'; Ränk — Määr — Saareste, Kalandus ja kalastus, s. 17. *nolgas* 'Cottus scorpius'.

plaks 'knalla, skrälla' < *plaks* 'Knall, Klatsch, Knacken, schallender Schlag', *plaksuma* 'klatschen, knallen, klappern, knastern' osv.

pore 'smuts, gyttja' (prof. Wieselgrens uppteckningar 1939) < *pori* 'dünner Koth, Dreck'.

puru 'kaffesump' < *puru* 'Zerkleinertes, Zermalmtes, Zerkautes, Stäubchen, faules Holz, feiner Kaff'. FLÖD har sammanställt samma ord i runödialekten med det finska *poro* 'glödaska, asksmörja, aska, grus, slagg, dam, grummel' osv., som etymologiskt hör samman med anförda estniska ord.

putel 'butelj', OESvD *putel* 'Butelj' (DGNORW) < *putel* 'Bouteille'.

pæl 'förkläde', OESvD *päll* 'Förkläde' (DGO), OöSvD det finl.-svenska *pæ^l*, *pel* id. < *pöll* 'Schürze'.

TARTU ÜLIKOOLI
RAAMATUKOGU

U 35649367

sæs 'hafsörn' (haliaëtus)' < *sääsk, kalasääsk* 'Seeadler (haliaëtos albic.)'.

valian 'styf', *han glamær valit; han havør vale finger* (af köld styva fingerar)' < *vali*, gen. *vali, valju, valida* 'stark, laut, streng, hart, eifrig', *validad heinad* 'hartes, straffes Heu', *valjud ilmad* 'rauhe Witterung' osv.

I det nuvarande estniska språkbruket har ordet betydelsen av 'hård, styv'.

vin 'os, lukt' < *ving* 'Dunst, Qualm'.

Förutom direkta lånord påträffar man i runödialekten estniska tolkningslån dvs. sammansatta ord, som uppkommit enligt estnisk förebild, eller har ordet genom inflytande från estniskan erhållit en annan betydelse, som. t. ex.:

fuustil 'vintergatan (eg. foglastigen)' < *linnu-tee* 'Milchstrasse'.

henhouk 'sparfhök', OESvD *hénhäuk* 'Sparfhök, astur nisuus' (W) < *kana-kull* 'Mäusebussard (Buteo vulg.)', Habicht (Astur palumbarius)'; jmf. dock det äldre rikssv. och dial. *hönsök*.

hoşur 'syra (rumex acetosa)' < *hobuse-oblikas, hobu-oblikas* 'Wasserampfer, Riesenampfer (Rumex aquaticus L., R. Hydro-lapathum Huds.)'.

knæman 'dvärg' < *härja-pölvē-mees, härja-pölvē-rahvas* 'Zwerg, Zwergē'.

koşbalk 'tvärbalk' < *rist-palk* 'Balken zwischen dem Mauerkranz und den Streckbalken'.

loupande 'reumatism', OESvD *läupar* (W), *läupær* (R) 'gikt, reumatism' < *jooksī, jooksja* 'Gicht'.

væyabla 'en växt' < *tee-leht* 'Wegerich (Plantago major L.)'.

Runöborna komma under sina fiskefärder i beröring med liverna, varför man kunde anta, att i runödialekten även förekomme liviska lån. Också kunna vi konstatera ett sådant, nämligen.

nuk 'inlumra' < *nukkē* 'leicht schlafen' (L. Kettunen, Livisches Wörterbuch).

Saxén FLÖD 181 har antagit, att detta ord även på Runö är ett lån från finskan. Taga vi emellertid hänsyn till Runös geografiska läge, så måste vi anse möjligheten av ett finskt inflytande utesluten. Estniskan kan här ej komma i fråga, emedan

detta ord i alla de estniska dialekter, som sammanträffa med runödialekten, börjar på *t-*: *tukkuma* (se *Eesti Keel* 1939).

I slutet av detta korta tillägg må vi ännu stanna vid en runödialekten rörande fråga. Södra Ösel, Runö och spetsen av Kurlands halvö med liver och letter bilda ett särskilt kulturområde med fiskare. De livliga förbindelserna mellan dessa orter måste även på detta område de ha lämnat spår efter sig i svenskan, estniskan, liviskan och lettiskan även fränsett dessa lånord (en hel rad lettiska lånord i runödialekten konstaterar Vendell i "Runö-målet"). Som bekant ha de på Balkanhalvön talade språken gemensamma fonetiska och morfologiska drag. Likaså uppvisa språken i Balticum vissa gemensamma särutvecklingar. Det samma kan man konstatera i andra områden, där flera språk leva sida vid sida under samma omständigheter. Även i Runös svenska, Sörves estniska och Kurlands liviska och lettiska finnas gemensamma fonetiska utvecklingsdrag, vilkas studium kunde bjuda filologerna mycket nytt av stort intresse. Här vill jag blott nämna ett tydligt fall. I alla fyra språken är *au* > *ou*, t. ex. i svenskan *ou* 'öga' (~ isl. *auga*), *loup* 'löpa, springa, flytta' (~ isl. *hlaupa*), *houk* 'hök' (~ isl. *haukr*); i estniskan i Anseküla *ou* 'ära' (< **auvo*), *ou*d 'grav' (< **hauta*), *soün* 'badstuga' (< **sauna*), i Jämaja *koüwä* 'länge' (< **kauyän*), *roün* 'stenröse' (< **rauna*); i liviskan *soünä* 'in die Badestube' (< **sauna*-), *loüle* 'singen' (< **laula*-) Kettunen, Livisches Wörterbuch XXIII); i lettiskan *koüls* 'ben' (i skriftspråket *kauls*), *toüt* 'folk' (~ *tauta*), *doüdz* 'mycket' (~ *dauz*) osv. (*Filologu Biedrības Raksti* XVI, 111).

R E F E R A A T.

Laensõnadest ruhnu murdes.

Senituntud laensõnadele ruhnu murdes lisab autor mõningad eesti ja ühe liivi laensõna. Teiseks on toodud eesti tõkelaenusid. Lõpuks juhatakse tähelepanu sellele, et Ruhnu rootsis, Lõuna-Saaremaa eestis, liivi keeles ja Kuramaa lätis on ühiseid häälikuliselt arenguid.

Äratrükk „Akad. Rootsi-Eesti Seltsi aastaraamatust 1939.“
Akadeemilise Rootsi-Eesti Seltsi väljaanne.

K. Mattieseni tr. o./ü., Tartu 1940.